

РЕЦЕНЗИЯ

от доц. д-р **Радослава Велчева Илчева**,
Институт за литература – БАН,
член на научно жури за защита на дисертация за придобиване на
образователната и научна степен «доктор»
(Заповед № от 138 от 19.01.2017 г. на Ректора на ЮЗУ «Неофит Рилски» -
гр. Благоевград)

за дисертационния труд
«Темата за войната в кратките форми на Л. Н. Толстой»
от **Павел Стоилков Филипов**,
редовен докторант
в област на висшето образование 2. Хуманитарни науки,
професионално направление 2.1. Филология,
научна специалност Руска литература

Павел Стоилков Филипов е завършил висшето си образование в ЮЗУ «Неофит Рилски». Има бакалавърска (от 2002 г.) и магистърска (от 2003 г.) образователно-квалификационни степени по българска филология. Работил е като учител по български език и литература.

Предлаганият за публична защита дисертационен труд «Темата за войната в кратките форми на Л. Н. Толстой» е с обем 189 страници и се състои от увод, три глави, заключение, приложения и библиография. Във всяка от трите глави анализирани произведения са подредени по хронологичен ред. Библиографията съдържа 178 заглавия на български и руски език.

В увода е направен преглед на оценките, дадени от някои известни руски, български и западноевропейски литературоведи и писатели за военната проза на Л.Н. Толстой. Декларирано е вниманието на дисертанта към кратките жанрови форми, в които войната се отразява като явление. Това е похвално решение с оглед на факта, че към тях литературната наука, фокусирана преди всичко върху голямото епично произведение «Война и мир», е все още в известна степен длъжник. А тези произведения, създавани в продължение на няколко десетилетия, са важен показател както за творческия път на писателя като цяло, така и, конкретно, за изкрystalизирането на знаменитата му теза за несъпротива на злото чрез насилие.

Коментирано е отношението на Толстой към войната като към негатив на историята, негатив, който отрича човешката перспектива. Направен е обзор на най-важните за Русия войни, набелязани са допирни

точки между избраните произведения на Толстой и някои творби на Ги дьо Мопасан, Всеволод Гаршин, Йордан Йовков.

Като предмет на изследването са посочени «начините, по които писателят осмисля това явление, проблемите, които продуцира войната, създавайки една особена военна среда, която трябва да приеме или отхвърли героя» (с. 26)¹. Целта на труда е осмислянето на рефлексите на войната върху отделните типове герои и обобщаването на някои основни зависимости по отношение на навиците и действията на войника, свързани с военния бит и всекидневие. Използваните методи са теоретичен анализ, исторически подход, сравнителен метод, структурален анализ.

Първа глава «Героят в контекста на войната» анализира проблематиката, която възниква при поставянето на героя в контекста на войната. Авторът се е опитал да проследи възможно най-много проблеми, с които се сблъскват въвличените в орбитата на войната персонажи – както тези, които непосредствено участват в нея, така и онези, върху които се стоварват нейните последици. В центъра на внимание са въпросите за избора, за несъответствието между очаквания и реалност, за проявите на неминуемото разочарование. Специално внимание е отделено на *обикновения героизъм*.

Като основен мотив е видян мотивът за безчовечността, грозотата и безмилостността на войната. Направени са интересни наблюдения върху начина на описание на главните и на второстепенните герои, при който пълно са описани второстепенните персонажи – за разлика от главните. Причината за такава *недовършеност* на главните герои Филипов вижда във факта, че те излъчват някаква мистериозност, обвита в героизъм. От другата страна, *яснотата* на второстепенните персонажи осигурява стабилността на сюжета. Подчертано е значението на личния опит, на личните впечатления на офицера и прекия участник във военни действия Толстой за изграждането на характерите. Направен е интересният извод, че в разглежданите произведения главните действащи лица по принцип са мъже, докато ролята на жените е второстепенна и периферна.

Глава Втора анализира баланса между *дълга* и *страха* при войниците, офицерите и обикновените хора по време на война. П. Филипов поставя редица въпроси: как тези толкова различни на пръв поглед чувства кореспондират помежду си, имат ли допирни точки, влизат ли в някакво противоречие, съществува ли зависимост, която да определя момента на тяхната поява, в какви условия и при кои персонажи едното или другото от тях надделява и т.н.

Отговорите на поставените въпроси често са неочаквани. Така например, се оказва, че дългът и страхът при цялата си логическа раздалеченост (предимно по линията осъзнатост - първосигналност) и

¹ Страниците са посочени според електронната версия на труда.

постоянна колизия често са близки и взаимосвързани: овладеният страх е в основата на чувството за изпълнен дълг. Дългът предполага взаимност в корелацията защитници – държава. Но във военните разкази на Толстой той се оказва еднопосочно явление: държавата не се грижи за войниците си, които я опазват с цената на живота си. П. Филипов извежда една любопитна зависимост: между характера на героя и начина, по който той умира. Той очертава позицията на Толстой: героизмът не е в безумството и липсата на боязън, а в това, че човекът е силен да ги преодолее, да приеме героичната смърт като нещо обичайно (с. 96).

Трета глава «Отражението на войната в аспекта на обратната перспектива» лично за мен беше най-интересна. Във фокуса ѝ е *обратната перспектива*, конкретизирана като бедите и нещастията, които войната нанася на участващите в нея и на техните семейства. Следва да се отбележи, че този проблем, който е в пряка връзка с естетиката и поетиката на творчеството на Толстой, досега е оставал встрани от изследователското внимание. За писателя войната не се свежда толкова до баталните сцени, колкото до трагичността на индивидуалната човешка съдба, до пагубните последици за традиционното патриархално семейство.

Заключението систематизира и обобщава основните изводи, направени в хода на изследването.

Към изведените в края на автореферата приноси на дисертационния труд, с които съм напълно съгласна и които тук няма да повтарям, бих добавила следните, според мен, **приносни моменти**:

Дисертантът защитава целостта на художествения свят на писателя, разделян от някои критици на две части (ранен и късен Толстой; писател и мислител). Направените от П. Филипов конкретни анализи на военните повести и разкази, изведените общи проблеми, очертаните сходни творчески решения в тях по същество ги подреждат в монолитен корпус текстове.

Без това да е цел на дисертацията, мимоходом, са озвучени някои важни елементи от поетиката на Толстой, такива като:

- в малко на брой страници да се покажат много персонажи (с. 33);
- непълното описание на главните образи, което предоставя на читателя възможността да ги доизгради и по този начин да се включи в творческия процес. В същото време второстепенните герои са описани изцяло, тъй като те са ясни и в тях няма загадка (с. 68);
- изграждането на общи типове персонажи във военната проза (с. 79-80);
- откриването във военната проза на зародиши на образи, позиции, похвати, които ще бъдат развити във «Война и мир». (с. 86);
- принципите на именуване в «Севастополски разкази» (с. 122);
- отделни интересни анализи и изводи.

Приветствам решението на автора вместо подробен преглед на цялата литература по темата да се опре на определен кръг от автори, които чувства близки по нагласа.

Посочените приноси и достойнства са напълно достатъчни за безпроблемното вметване на дисертационния труд в критериите на образователната и научна степен «доктор». В него се срещат и някои положения, които се нуждаят от изясняване и коригиране. Повечето от тях са типови грешки, типични за първо голямо самостоятелно изследване. Ще си позволя да ги посоча с надеждата, че те ще са от полза на дисертанта в бъдещите му разработки.

Първият тип грешки са формални. Синтаксисът на места е тежък, пунктуацията – небрежна.

Не са рядкост повторенията на една и съща мисъл или теза (включително и на малка текстова площ). За пример ще посоча мнението за Праскухин като за «кух персонаж, клише като Владимир Ленски» (с. 48, 97), с което, впрочем, не съм съгласна. Ще отбележа и невинаги прецизния изказ. Например, при анализа на разказа «Севастопол през май» сред болестите, които разяждат руската армия отвътре, наред с «перченето, самоизтъкването, вегетирането върху гърба на своите другари по оръжие, гордостта, тщеславието» откриваме и думата «скатаване» (с. 100), която принадлежи към друг, по-нисък, стил регистър. Или, обратно, високата дума «низвергвам» е в явен дисонанс с лексическото си обкръжение: «След като не успява да се нагоди към офицерите и те го низвергват, Гусков се опитва да спечели на своя страна повествователя» (с. 105). Акцентирам върху изказа и поради факта, че неговото negliжиране понякога затъмнява смисъла на фразата: «В творбата Толстой продължава проучването на човешката същност, която Чернишевски нарича диалектика на душата, продължава изследването на автора на „Война и мир“ върху поведението и действията на героите, когато са поставени пред сложни казуси» (с. 107) Кое, в крайна сметка, Чернишевски нарича диалектика на душата? Човешката същност? Вниманието към изказа би спестило някои недомислици от типа на «град, който е окупиран, но все още свободен» (с. 45).

Вторият тип грешки рефлектира в оформянето на съдържанието. Намирам за ненужно подробното и предимно еднотипно рубрифициране на отделните глави, а също и на увода. Така например в съдържанието на труда, при увода, са включени автори като Я. Билинкис, за който самият докторант констатира, че не е изследвал войната като явление. Това е донякъде дори опасно, защото може да създаде у читателите погрешното впечатление за струпани в един куп мнения, за липса на логика при подбора им.

Във връзка със структурирането на увода. Мястото на подглавата «Военните творби на писателя в контекста на военната проза» според мен не е там. Да не говорим, че паралелите с Мопасан, Гаршин, Йовков са интересни, но с оглед на темата са допълнителни. Пак в увода не е мястото на списъка с публикациите по темата на дисертацията (с. 27-28).

Третият тип бележки са свързани със съдържанието на труда. Според мен неправилно към войните са причислени въстанията, сред които и това на декабристите (с. 15). Да, наистина, войните са външни и вътрешни, но едно въстание не е равносилно в нито един от аспектите си на гражданската война.

Редица твърдения са неточни. «Наполеон ... завладява предверията на Москва. Русите опожаряват старата си столица» (с. 15). Наполеон минира московския Кремъл, а той определено не е предверие. Впрочем, все още се спори, кой е запалил московския пожар. Княз Андрей Болконски е включен в поредица от литературни персонажи, убити на бойното поле (с. 67). А дисертантът добре знае, че той умира от получените на бойното поле рани, като успява да прости на Наташа Ростова грешката ѝ – т.е. не на самото бойно поле.

На места П. Филипов е излишно многословен (информацията за най-кратката и най-продължителната война в историята на човечеството – с. 11, 12), на други – излишно пестелив. В началото на Първа глава авторът правилно решава да посочи какво ще разбира в текста си под такъв многопланов и многообемен термин като «герой». Той пише: «Тук под герой ще имаме предвид четвъртото значение на думата в Речник на българския език на Института за литература към БАН, Т.3, второ прер. Издание, София, 2006 г.» (с. 29). Разбира се, добре е читателят на труда да има под ръка въпросния речник, но все пак е редно авторът да цитира това четвърто значение на думата, а не само да препрати към него.

Въпреки, че авторовата интенция е разграничаване от романа-епопея «Война и мир» и съсредоточаване върху кратката военна проза, романът по същество през цялото време се «намесва» в изложението. Ясно е, че без него не може да се мине и че трябва да се потърсят обосновки за неговото присъствие; обосновки, които чрез присъствието си, биха потвърдили концепцията на дисертанта.

Имам бележки към библиографията. Прави впечатление, че в нея почти не са включени конкретни изследвания по военната проза на писателя от последните 5-10 години. Интернет-изданията не са посочени правилно – пропусната е датата на посещаване. Има пропуски и при изписването на източника – например, статията на Г. Галаган (№ 44) е без посочване на броя на сп. «Русская литература» и страниците.

Текстът на дисертацията пороци у мен следните въпроси: Може ли да бъде сравнен образът на войната от анализирани произведения с присъствието ѝ в дневниците на Толстой? Какви са паралелите и припокриванията?

Основните идеи и резултати от труда са апробирани в 7 публикации по темата на дисертацията, излезли в престижни наши и чуждестранни издания през периода 2012 – 2015 г. Общо докторантът е участвал в девет научни форума, два от които в чужбина, и в четири научни проекта.

Авторефератът предава точно и адекватно структурата и съдържанието на дисертацията.

Заклучение: Пред нас е едно добросъвестно и многоаспектно научно изследване на недостатъчно проучен досега в науката проблем; изследване с конкретни и добре формулирани научни приноси. Авторът е погледнал с очите на човек от XXI в. не само към един жанр, към един сегмент от творчеството на Лев Толстой, но и към основна за големия руски писател философска категория, към средишна художествена концепция. П. Филипов не се страхува от експеримента и научното предизвикателство. Всичко това, заедно с отбелязаните по-горе силни страни и приноси на труда, ми дава основание да препоръчам на почитаемото научно жури да присъди на Павел Филипов образователната и научна степен «доктор» за дисертационния му труд «Темата за войната в кратките форми на Л. Н. Толстой».

Дата: 11. 02. 2017 г.
София

Член на журито:
(доц. д-р Р. Илчева)